Krijumčar s križem

Nakon burnih godina svoje mladosti Andrija Kukolja danas živi u Nizozemskoj. I on je, kao i mnogi drugi, tek ove godine prvi put, svojevoljno i radosno došao u svoju Hrvatsku, nakon desetljeća izgnanstva i velike čežnje za rodnim krajem. Sedamdeset mu je godina; pojavom odaje duhovno smirena i čvrsta čovjeka premda mu je tijelo bilo izmrcvareno i sakaćeno od zloglasne Ozne, a život mu bio pustolovina dobrotvorstva. Rodio se u Gregurovcu nedaleko Golubovca, školu je pohađao u Mihovljanu, zatim je privatno položio trgovačku školu u Zagrebu i zaposlio se kod Julija Meinla. Poslije se zaposlio u rudniku Golubovec i tamo radio kao skladištar i pomoćni knjigovođa. Bilo mu je tada sedamnaest godina. Došavši tamo, vidio je bijedu među rudarima i radnicima te se odmah dao na dobročinstvo i došao u sukob s pokvarenim trgovcima i upravom.

Ja nisam bio socijalist, bio sam križar sa socijalnim osjećajem. Ondašnji trgovci skupo su prodavali mast i brašno pa su siromašni radnici uvijek njima bili dužni. Kilogram masti koštao je kod njih 25 dinara, a brašno 3,5 dinara. U meni je bilo trgovačkog duha i znao sam da u pacomlinu možeš dobiti brašno za 1,70 dinara, da u vinkovačkoj tvornici mast košta 10 dinara pa sam tim radnicima sve to jeftino nabavljao. Zbog toga je na mene dignuta mržnja i dobih otkaz.

Tražeći tada posao, dobio sam mjesto u osječkoj pošti kamo sam krenuo 27. ožujka 1941.

Slijedeće godine, 1942., premješten sam u Zagreb gdje sam odmah stupio k mojim istomišljenicima (križarima) u Palmotićevoj 3. Predsjednik (Velikoga križarskog bratstva, o. p.) bio nam je Lav Znidarčić, a predsjednica (Velikoga križarskog sestrinstva) bila nam je Marica Stanković. U rujnu 1943. odlazim u rudarsku školu i ondje ostajem do siječnja 1945. Zbog gladi i opće krize škola se zatvorila i ja odlazim u rudnik u Krapinu. Pokucam župniku Orliću na vrata, pokušavam ga nagovoriti da se osnuju križari, ali on osta hladan, razumijem ga, bilo je ondje mnogo partizana. No kad sam razgovarao s njegovim kapelanom Dragutinom Znidarčićem, na njemu je zablistala vjerska i ljudska ljubav. Osnovali smo križare dok rat još nije bio gotov. Kad je došao preokret, ljudi su ludovali po krapinskim ulicama, plesali pijani od otetog pazurskog vina. U tim danima moja je dužnost bila brinuti se za rudarsku menzu. U prvom redu za sol, to je bilo zlato, a u drugom redu za brašno i ostalo. Tako je to išlo do lipnja kad sam čuo od kapelana Znidarčića da je Eugenije Beluhan kapelan iz Margečana propovijedao u Tužnom o svetom Antunu, a reći onda samo ime Antun, već si bio ustaša jer si spomenuo ime Pavelića. Ozna će njega objesiti, znaju da im je pobjegao na križnom putu i oni ga pronašli u jednoj kleti u Lepoglavi, on im je opet umakao i sklonio se kod župnika u Margečan. Život mojega dragog prijatelja Eugenija Beluhana bio je u opasnosti. Došao sam k njemu jednu večer i kažem mu: »Genček, pakuj kofer, moraš ići.« Poznavali smo se prije jer je njegov stric Milan bio generalni duhovnik obiju križarskih organizacija i bio sam često kod njega na Kaptolu i tamo sam upoznao Eugenija. Od milja sam ga zvao Genček. On meni kaže: »Andrija, ovi gore u Ivančići križari (borbeni križari koji su se skrivali u planini, o. p.) trebaju me. »Rekoh: »Genček, ja ti znam tko njih organizira, Ozna iz Varaždina, i oni tebe trebaju samo da ti život oduzmu, to nisu križari.« Kasnije dok sam bio u zatvoru, to mi se potvrdilo. Bio je sa mnom u Lepoglavi jedan mladić koji je prije bio partizanski krurir, zvao se Stjepan Novoselec, bio je još maloljetan i pričao mi je o tom slučaju kako su htjeli kapelana iz Margečana da odvedu. Taj mladi Novoselec poslije je uvidio istinu i zbog toga što je volio Hrvatsku završio je u Lepoglavi.

Po želji Genčekovoj otišao sam u Zagreb k njegovim roditeljima na Kaptol 18 da uzmem bilježnicu u kojoj je on vodio zapisnik o poginulim svećenicima koje su komunisti ubili. S tim popisom mi smo krenuli, za njega, putem spasa. Išlo smo po sreći Božjoj jer nisi onda mogao ni maknuti bez propusnice, a propusnica za mene nije bila problem jer sam nabavljao sol, a putovi soli vodili su u Sloveniju. U Krapini sam uzeo propusnicu za mene i mojega brata. Dogovorio sam se Genčekom da će on biti Andrija, a ja moj brat Franjo, jer on manje zna o Franji, a više o Andriji. Krenuli smo prema Vinici. Kad smo došli blizu jedne šume, zaustaviše nas seoski komunisti s vilama i zubačama. Legitimiraju nas. Ozna je stvorila paukovu mrežu doušnika i nikad nisi znao gdje češ ih naći. Najveće umijeće bilo je tada prijeći Dravu kod Ptuja, jer smo tamo morali imati i drugu propusnicu. Udemo u općinski odbor u Vinici; tamo jedan komesar: »Zdravo, druže.« — »Zdravo, drugovi.« — »Tako i tako, Krapina nas šalje . . .« Bili smo uvjerljivi i dobismo propusnice s riječima: »Drugovi, vi se brinete za radništvo!« — »Da, brinemo se.«

Prešavši na splavi na slovensku stranu, nismo imali nikakvih veza, osim mogućnosti da putujemo, a i to je bilo mnogo. Odemo župniku u Ptuj i kažem: »Mi smo Božji ljudi pa smo došli Božjem čovjeku da nam pomogne. Vodim ovog vele-

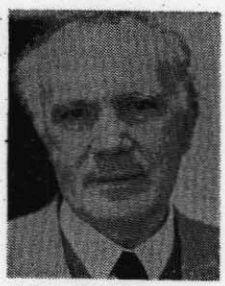

Andrija Kukolja

Razgovor s Andrijom Kukoljom čovjekom koji je nakon rata prebacivao preko granice svećenike i druge Hrvate kojima je prijetila smrt, koji je robijao u Lepoglavi, nekoliko puta umakao Ozni, kojemu je kardinal Stepinac pomogao da pobjegne iz Jugoslavije i koji je poslije sakupljao i slao vagone odjeće u Hrvatsku

lečasnog koji bi već visio samo zato što je Božji sluga. Imate li puta?«

Bog vam vodi čovjeka. Taj je župnik bio Austrijanac koji je za vrijeme rata pobjegao u Ptuj i zvao se Rudi Konrad. Reče nam da često putuje na austrijsku stranu vidjeti domaju. Morali smo noćiti kod njega na farofu. Sjećam se još i danas, Genček je noć probdio klečeći s krunicom u ruci, a strojnice štekću u daljini i padaju hrvatski životi. Župnik nam reče da će sâm prevesti Genčeka prijeko, a ja sam želio da i ja to vidim, da upoznam vezu, može se njemu što dogoditi, može se veza prekinuti. Bilo je to pogibeljno vrijeme, a ako spasiš jedan život, onda si spasio i sebe.

Vratim se kući i početkom srpnja dobijem vijest od Genčekova strica kanonika: »Dođi«. To je bio znak. Kad sam došao, šalje me preko puta u nadbiskupiju. Ondje me čeka župnik iz Ogulina Stjepan Petranović. Nisam onda znao njegove optužnice, ali sam kasnije čitao u knjizi »Protunarodni rad jednog dijela katoličkog klera«, mislim na strani 614, da su optuženi Genček i Petranović, da je Petranović u župnom podrumu imao kup iskopanih očiju. To je značilo da je bio osuđen na mučenje i smrt. Petranovića ću kasnije upoznati na putu, jer smo sve putove prevaljivali pješice, i mislim da je i mrav na putu zaobilazio da ga ne zgazi. Na dvoru me upita Stepinčev tajnik Šalić imam li kakvu želju, i ja mu rekoh samo jednu, da me moj »svetac« (Stepinac) blagoslovi. Blagoslovio me i dao mi križ. Uzeo sam svojega putnika pa put Varaždina do Rudija Konrada u Ptuj. Ondje sam predložio Rudiju: »Idem s vama«. Rudi je to radosno prihvatio. Išli smo preko Mure, tamo je splavar na splavi imao veliki križ, iako je bila komunistička vlast. Prebacivao je ljude i mogao si mu vjerovati kao sebi samome. Most je bio porušen pa je splav vozila između Slatine Radenci i Prekmurja. Splavar mi reče: »Na desnoj strani ceste su dva starca, Stjepan Rojko i supruga, idite tamo i kažite da vas je splavar poslao.« Veza je bila uspostavljena. Upoznali smo i starce, dobri sveti ljudi. Sad sam imao odskočnu dasku.

Vraćajući se, u blizini Ormoža primijetio me jedan gostioničar da se često onuda krećem, a bio je doušničkoj paukovoj mreži. Ondje me Ozna uhiti i preda na čuvanje dvojici u džipu. Što će sa mnom biti, ne znam. Džip je bio u koloni Prešernove brigade koja se iz Slovenije prebacivala u Vojvodinu. Prije Čakovca zaustavi se kolona, ne zna se tko pije ni tko plaća. Moji čuvari također ne znaju ništa. Imao sam kod sebe ruksak, a u njemu tri metra kamgarnog štofa za odijelo i litru rakije. Otvorim ruksak i počnem premještati malo štof, malo rakiju, pa ga opet zatvorim. Onda kažem: »Drugovi, mogu li samo malo ovdje na potoku noge osvježiti?« — »Može, druže!« Mislili su, ako skinem cipele ne mogu pobjeći, a možda im se ruksak svidio. Preskočim potok pa kroz veliki kukuruz najkraćim putem do željezničke stanice. Tamo je bio znanac Đuro Pintarić. Dotrčim na stanicu sav nasapunjen i velim: »Đuka, ja sam željezničar«. Đuka mi odmah dade kapu i kaput i ja postah željezničar. Gledam tamo vojsku, traže bjegunca, a Đuka me odvede onako umorna u prenoćište za željezničare i tamo se kao nekakav strojovođa naspavah.

Slijedećeg sam prebacio Milivoja Mostovca, odgojitelja časničke škole u Zagrebu. Sad sam imao vezu i nesmetano sam prolazio granicu, svaki put pješice, najmanje 70 kilometara u jednom pravcu. Često sam išao i po stotinu kilometara, ali ne jednog dana. Kad sam za našu stvar htio znati kako žive naši ljudi u austrijskim logorima, propješačio sam logore u Leibnitzu, Feldbachu, Köflachu, San Getraudu, sve bez putovnice, samo s križem mojega »sveca«. Kad je Milivoj bio prijeko, pošalje mi brat Petra Šimunića mladića Marijana Povišila. Reče da mu je život u opasnosti i da mora bježati, a tek je završio srednju školu. Čim prevedoh njega u slobodu, dođe mi onaj željezničar Đuka Pintarić na rudarsku školu i reče: »Andrija, gusto mi je, moram ići.« Mene su tada strašno pratili, a za svaki izostanak morao sam imati opravdanje. Neki Đoko na školi je već počeo s političkim napadima na mene. Onda rekoh Đuki Pintariću: »U tebe imam duboko povjerenje, dat ću ti naort, ime i prezime od veze na jednoj i na drugoj strani.« Tako se rastadoh s njime.

Dogovorio sam s grupom iz Zagreba, koju je organizirao Petar Šimunić, da ih prevedem čim dobijem znak. Bio je 3. studenoga, sjedim u franjevačkom samostanu u Varaždinu za ručkom s dvanaestoricom prijatelja kad primijetismo da kroz krozor izvana vire neke glave. Prozor je ondje tako visok da su morali jedan drugoga dizati. Odjednom provale kroz vrata i traže Kukolju. Bilo ih je petorica, mene uhapse, a ostale puste. Ozna je bila preko puta gimnazije u nekom dvorcu i tamo me stavište u vlažni podrum. Po noći ništa, a sutra me zovu da potpišem. Kad nisam htio potpisati, slijedilo je saslušavanje uz mučenje i udarce. Preseliše me u zatvor u Radićevu ulicu. Nakon šesnaest dana povedoše me na saslušanje u dvorac. Iz Radićeve se ulice ide Vrazovom, onda prema Korzu na ugao Uršulinske. Na putu u gustoj magli umakoh. U blizini je bila kuća čazmanskog kanonika Matije Prošteníka. Njega sam vrlo dobro poznavao i pravio mu sklonište u podrumu koje mi je sad dobro došlo. Ozna me je tražila po franjevačkom samostanu, ali nisu išli daleko jer je u dvorištu samostana bila partizanska kuhinja i straža, no ja sam lako prošao pokraj vratarice Magde, kao i stotine puta prije, i onda nalijevo u podrum u to skloništе. Sve je srećom bilo otvoreno. Negdje oko tri poslije ponoći dovučem se do kanonikove sobe i pokucam. »Tko je Božji?« — čujem iz sobe. On je mene Merzom zvao i nisam se nikada usudio s njime poistovjećivati, ali ovaj put što sam mogao, nego kažem: »Merz.« Odmah mi otvori vrata i sakri pod krevet. Nakon par dana u svibnju se prebaciti u Zagreb gdje ee povezah s grupom u kojoj je Petar Šimunić i koju sam trebao prevesti prijeko.

Razgovarao i priredio:
Mijo Gabrić

Nastavak u idućem broju: Izdaja, lepoglavski zatvor, tajna veza, kako je nastao Maks Luburić, kako su ponižavali Stepinca...

Krijumčar s križem (2)

Pošto je Andrija Kukolja uspio umaći Ozni dok su ga u Varaždinu sprovodili iz jednog zatvora u drugi, on se uputio u Zagreb kako bi u inozemstvo prokrijumčario grupu koju je sakupio Petar Šimunić. Kukolja dalje pripovijeda:

Tajanstvena dva kovčega

Petar Šimunić je uvijek govorio da mora bježati, ali kad bih došao k njemu rekao bi kao i ovaj put: »Znaš što, ako i ova grupa sretno prođe, onda idem.« Uvijek sam mislio da nitko od onih koje sam vodio nije manje vrijedan od Šimunića, jer su tada išli Petar Rogić i supruga Olga, Franjo Kamenjašević, moj brat i Zlatko Tanodi.

Osobito mi je bilo drago da je u toj grupi bio Tanodi jer je on nosio dva kovčega puna hrvatskih originalnih dokumenata i bulâ prevažnih za hrvatsku povijest. Volio bih kad bi sada te bule Hrvatska vlada tražila od prof. Tanodija koji mislim živi u Cordobi u Argentini. Briga me je za te bule jer je Zlatka Tanodija u Argentinu prebacio Krunoslav Draganović, pa ne znam je li možda Tanodi te dokumente ostavio Draganoviću, jer pričao mi je moj veliki prijatelj isusovac Stjepan Poglajen da je Draganović, kad je prelazio u Villach, nosio sa sobom nekakva dva kovčega i tada mu se zametnuo svaki trag da bi se kasnije otkrilo kako je Draganovića uhvatila jugoslavenska Udba i pitam se, nisu li ti dokumenti možda došli u ruke onih Srba koji krivotvore povijest. Možda bi sada Hrvatska vlada mogla razotkriti tajnu Krunoslava Draganovića.

I tako povedoh grupu istim putem, istim vezama do naših staraca. U to vrijeme nije bilo čudno da pet-šest ljudi s kovčezima u ruci pješači po cesti. Budući da je toga dana bio 29. studenoga kad je bilo njihovo uriđanje, bilo je normalno vidjeti nas koji smo glumili pijance. U noći s 29. na 30. prijeđosmo na austrijsku stranu kod Slovenca Josipa Vugrinčića, koji je bio naša veza. Rekoh, da ne budimo ljude, hajdemo leći u sijeno. Budući da mi je ime Andrija, svi su poslije ponoći došli k meni čestitati imendan. Ujutro kucam na prozor: »Joža, ustani, malo nas je više nego sinoć« — saznao sam naime da je željezničar Đuka prošle noći prešao preko. A Joža mi reče: »O ne, onih željezničarov je bilo nekih dvanaest.«

Trostruki bijeg zbog ljubavi

Kad smo prešli prijeko, ondje velika radost zbog našeg uspjelog bijega, nagovarali su me da ostanem, no ja sam i dalje želio spašavati ljude jer sam si mislio: Genčeku sam spasio život i Bog je mene uzeo kao oruđe, njegov je život vrijedan najmanje kao i moj, pa onda neka ide; spasiš drugoga, pa već su dva prema jedan, pa trećega, četvrtoga, i što Boga dađe. Sada sam ja bjegunac. Ondje mi dadoše pisma i novina za mojega »sveca« (Stepinca, o. p.) i za mnoge druge obitelji. U San Getraudu sretnem onoga mladića Marijana Povišila koji me zamoli da ga povedem kući, jer ima zaručnicu s kojom se želi vjenčati i s njom se opet prebaciti prijeko. Povedoh ga, vraćamo se mi, došli do Potkućnice (rječica, o. p.) i ne možemo naći plićaka. Bilo je hladno, 21. prosinca, svučemo se mi, svežemo odijela, pa gazi. Dođosmo promrzli do babice i dedeka i oni odmah nalože peć, to je bila obična karbitna »piksa«, i dobri starci htjedoše da mi, jer smo mokri, spavamo na krevetu, a oni će na podu. Kako je bilo vrijeme prĕd Božić, mi smo se veselili da spavamo na slami. Taj put smo pješačili 120 kilometara. Kad se odmaraš, ne smiješ se izuti jer su noge toliko natečene da više ne stanu u cipele.

Dođosmo kući, a već nas je čekala nova grupa koju treba prevesti prijeko. Tada rekoh mladiću Marijanu: »Sad kad stvaraš novi brak, opasno je da previše riskiraš. Razdvojit ćemo se. Imam 380 šilinga, evo tebi pola, znaš sada vezu, poznaju te babica i djed, pregazili smo zajedno Potkućnicu, idi s milim Bogom i nemoj me tražiti.« Uvijek sam imao nekakav dobar instinkt i mladić je s djevojkom s kojom se vjenčao sretno stigao u Austriju.

Špijunka Danica

Ja sam trebao prevesti Petra Šimunića, Stanka Dominića, dvojicu sinova ministra šuma i rudarstva Ivice Rukavine. Petra Šimunića sam tražio po Zagrebu i Zagorju, ali po običaju on se opet uplašio. Poslije smo ga čekali kod brata mu Paje u Varaždinu. Najgore je bilo što su mi ubacili špijunku Danicu, prezivala se isto Rukavina, a govorila je da mora bježati jer je tajnica Maksa Luburića. Rekao sam joj odmah da nisam prijatelj Maksa Luburića iako znam kako je on postao vođa. Maks Luburić bio je na mostu Neretve kod Mostara 1934. godine. Otac ga je vodio za ruku jer je imao samo 10 godina. Sretoše ih četnici i upitaše oca: »Da prije zakoljemo tebe ili sina?« A starac, živ ot ga učinio lukavim, reče: »Zakolji mene, jer od dječaka možeš još dobrog četnika napraviti!« Pred dječačkovim očima zaklaše oca i baciše u Neretvu, a Artuković pobere sina i odgoji u Madžarskoj.

Rekoh špijunki Danici, nisam Luburićev prijatelj, ali ako ti je život u opasnosti, hajde. Tako jedne večeri, čekajući Peru Šimunića, Stanko Dominić ode tražiti vina, vrati se s nekim civilom i počne mutiti: »Ja neću nikuda ići, ovaj je tajnik pošte, ostat ću na pošti«. Shvatio sam odmah da je stranac oznaš, a Dominić već vezan jer je držao ruke pod kaputom. Uhitiše nas, mene odvedoše na Oznu, bilo je to 6. siječnja 1946. Dok su me vodili, spustim kroz razrezanu podstavu mog balonera u snijeg neke pasoše od emigranata koji su htjeli studirati u inozemstvu. Ne znam tko ih je našao.

Nabiše mi prvi bruh

Kako su znali da od mene neće ništa saznati, trpjući me u džip reče jedan od oznaša: »Ovog ćemo odmah likvidirati.« Dovezoše me na Dravu krvnici Marijan i Gabrijel Santo. Majka im je bila čestita Varaždinka, prodavala ručne radove na uglu Uršulinske i Kačićeve

Andrija Kukolja

ulice. Stigavši na Dravu, oni se spremaju da me ubiju, kad čuješ izdaleka: »Ne pucaj, ne streljaj ga, traži ga Ozna!«. A oni mrmljaju: »Kako te teškom mukom vraćamo, već smo vidjeli rupicu na tvom čelu.« Sutradan se na Ozni naužiše na meni batinama, nabiše mi prvi bruh. Onda me odvezoše na Oznu u Zagreb, u nekadašnji gestapovski zatvor u Ulici Kulina bana.

Namještali su mi provokatore i špijune po ćelijama, ali kad nisam progovorio, dohvati me krvnik neki Darko Rajković. Boli su me »rajsnedlama«, gola zatvorili u jednaesticu. U ćeliji do mene bio je Stepinčev tajnik Šalić. Onda me preseliše u ćeliju punu vode i štakora. Dva dana iza Blagovijesti prevezoše me u Novu ves na Vojni sud. Ondje nas je oko 150 bilo u jednoj sobi, kao srdelice. Tek u siječniju 1947. prebaciše me u Varaždin gdje me zatvoriše u jedan podrum. Ondje sam na zidu vidio crteže Krista trpećega na križu i pjesmice koje je prije svoje smrti nacrtao svećenik Josip Kalajdžić kojega je varaždinska Ozna razapela na križ kao Krista i onda ga u Dravu bacila. Poslije ga onako gola razapeta, na obali u Trnovcu pronađoše neke žene.

Suđen sam 7. veljače, a u travnju me odvedoše u Lepoglavu u ćeliju br. 21. Kažu da je ondje robijao Moša Pijade, a ja velim nije robijao nego uživao, jer u toj ćeliji on je bio sam, a nas 54. Ćelija br. 19 u prizemlju ima pogled na bolnicu. U toj sam samici proveo 9 mjeseci, a do mene bijaše neki kordunski seljak Ivan Pinotić. Morao je umrijeti samo zato što je katolik s Korduna, a umro je od gladi, zlostavljanja i nečisti. Kad bi zatvorenik bio pri kraju, onda bi došao neki kapetan provjeriti je li čovjek mrtav ili ne, a to je radio s čeličnim čekićem po čelu. Tako ubiše i maloljetnog jedinca sina u majke udovice iz Podturnja, Zvonka Panića, koji je, dok su ga ubijali, vikao: »Živjela Hrvatska!« Isto tako ubiše Mirka Benkovića koji je putem na odsluženje vojnog roka isticao da je Hrvat pa onda brijača iz Varaždina Tomislava Hrguta zbog iste stvari. Nitko ne zna koliko je hrvatskih života završilo u zatvorskoj kotlovnici.

Dugi poljupci iz pakla

Kad sam došao u Lepoglavu, Stepinac je već bio ondje. Nitko ga od zatvorenika nije smio vidjeti, ali svi smo čuli poniževanja kad su mu udbaši u ćeliji vikali: »Lojzek, uzmi kiblu i kibaj« — to znači uzmi kiblu i isprazni je. Još su mu ružnije stvari govorili koje ne smijem ponoviti, a moj je »svetac« govorio: »Ako postoji pakao, ovo ovdje je pakao.« I bio je pakao.

Bog mi je dao mogućnost da sam stvorio vezu sa svijetom izvana. Izbili mi kod saslušanja kutnjake, hvala Bogu. S vremena na vrijeme mogli smo primiti zahodski papir bijele boje pa sam na njemu mogao pisati kad je bilo moguće, kao u sobi broj 21 gdje sam stekao vrlo dobrog prijatelja [illegible]anka Tomljenovića. Morao je netko paziti jer ste svuda imali špijuna. Uzmem papir, napišem poruku, zamotam to u celofan u mali smotuljak, omotam končem da izgleda kao zubi i onda ga stavim na mjesto izbijenih zubi. Kad bi mi došla majka, morao sam joj pristupiti s rukama na leđima, i prvi put kad je bio strašar Dalmatinac, kažem majci po zagorski: »V zobe.« Ona je odmah shvatila, a stražar nije imao pojma. Mi se poljubismo usta na usta kao kakvi ljubavnici i gurnem joj jezikom smotuljak s porukom. Poslije je bilo lako, uvijek s dugim poljupcem slao sam vijesti iz zatvora o ubijanjima i stanju zatvorenika.

Mučili su nas svaki dan i u tome uživali. Pumpali bi u mene vodu, pa onda skakali po meni. Ako nečeš otvoriti usta, onda ti ih nožem otvore. Onda povraćaš, u nesvijest padaš. Dok skaču po vama pucaju vam i mjehur i crijeva, tako sam dobio bruh. Zatvarali su me u »tapecirane samice«, ćelije zimi bez stakla, ljeti s kartonom na prozorima. Usred zime polije te s amperom vode tako da se sve na tebi smrzne, kao da si u limenoj odjeći. Hrana kupus, juha bez kupusa s gusjenicama, staklom, pijeskom, a ja sam jeo gusjenice jer sam znao da mi treba snage i govorio sam: Kriste, ako me negdje trebaš spasi me, a ja ću raditi što je u mojoj moći!

Nastavak razgovora s Andrijom Kukoljom čovjekom koji je nakon rata prebacivao preko granice svećenike i druge Hrvate kojima je prijetila smrt, koji je robijao u Lepoglavi, nekoliko puta umakao Ozni, kojemu je kardinal Stepinac pomagao da pobjegne iz Jugoslavije i koji je poslije sakupljao i slao vagone odjeće u Hrvatsku

Krvnikovo proročanstvo

Bilo je zatvorenika koji su bili izvršitelji zločina, oni su po naredbi Udbe ubijali zatvorenike. Jedan od takvih bio je i Ilija Šoljić. Jednom on dođe k meni, možda s nakanom da me likvidira, ispituje on mene. Pripovijedam mu o mojem ocu koji je radio u rudniku u Barama. Rudniku je vlasnik bio neki Jocić koji je isplaćivao radnike samo bonovima s kojima se moglo kupovati jedino u njegovoj trgovini. Gulio je radnike. Jednog dana, novac koji je putovao za isplatu radnika orobi razbojnik Babejić. Moj je otac bio sretan i govorio je da je to dobro jer Jocić nikada i nije davao plaće radnicima, a Babejić je davao sirotinji što bi pljačkao. Nato mi krvnik Šoljić reče: »Pa ti si dijete siromašnog radnika, ti nećeš umrijeti«. Tako, Božjom milošću, krvnik posta prorokom.

Razgovarao i priredio

Mijo Gabrić

U idućem broju: Bijeg, Slovenski anđeo tužitelj, Stepinčeva preporuka, Put u slobodu, Duga ruka Ozne, Hrvatska veza ...

Krijumčar s križem (3)

Završetak razgovora s Andrijom Kukoljom

Sa zatvorenicima poslaše i mene na prisilni rad u Sisak jako sam bio sav iscrpljen od samica, bolestan od pluća, prošao nekoliko kirurških operacija u ne baš ljubaznoj bolnici. Bilo nas je 200 koji smo pošli graditi sisačku željezaru u Cafranu. Ja sam morao voditi knjigovodstvo za brigadu osuđenika. Majka mi je slala injekcije kalcij-klorida, ali kako su po zatvorima liječnici bili ljudi koji su možda samo vidjeli doktora, taj nazovilijećnik mi je injekciju uvijek davao izvan vene i mislio sam da ću ili umrijeti ili da moram bježati. S majkom sam opet napravio vezu s pomoću »dugih poljubaca« (vidi GK 43, o.p.)

Spasonosne uzde

Mi koji smo vodili knjigovodstvo osuđenika imali smo doticaj s civilima, ali to je također bilo opasno jer je sve bilo puno špijuna, mnogi su hodali s revolverima, okolo su bili čuvari s puškama i mitraljezima. Svi smo spavali u barakama koje su bile ograđene žicom, no radilište je bilo bez žice s tri obruča straže. Kako nisam bio siguran tko je špijun među civilima, po majci sam poručio monsinjoru Beluhanu da mi pomogne. Kod njega je, u crkvi sv. Marije, bio pjevač neki Karlek koji je s još jednom gospodicom dolazio na radilište i imao sobu kao predstavnik nekog poduzeća. Moja im je majka donijela odijelo, cipele, crne naočale i kaput. Sedmog rujna donesoše oni štrukle i rakiju, došoše u sobu gdje sam ja radio pa mi rekoše: »Evo, ovo smo mi jeli i pili, a žalja je tvoje majke da se i ti napiješ da budeš kuražniji.« Shvatio sam da je sve spremno i bio sam uzbuđen pa im rekoh: »Pojedite vi i popijte, jer Onaj gore me je nahranio i napojio i siguran sam da će mi uspjeti.« Odoh u njihovu baraku koja je bila blizu gradilišta, presvučem se, stavim crne naočale i krenem putem svijeta.

Prvi obruč prođoh imitirajući smušenog civila. Krenem prema Odri razmišljajući kako ću proći kroz drugi obruč milicije. Blizu sela Grede naiđoh na kočijaša kako s velikom bačvom ide u berbu. Zamolih ga da me poveze. Smjesti me kraj sebe, mislio je da idem po porez i pita me kome idem. Srećom sam imao u Lepoglavi supatnika Stjepana Vucića koji je iz Grede, a nadimak njegovoj obitelji je bio Domenuš. Kočijašu rekoh: »Idem ovdje kod Domenuša.« »Aa, oni mogu platiti« — doda kočijaš uvjeren da sam domaći jer znam i nadimak seljanima. Ponudih mu cigarete samo da izvučem uzde iz njegovih ruku i tako kao domaći kočijaš s uzdama u rukama prođoh pokraj drugog milicijskog obruča.

Treći obruč

U Gredi sidem s kola. Pruga je ondje uzdignuta pa tako i željeznička stanica i kućica Tamo, u željezničarskoj odjeći pokraj tri vreće krumpira sjedi zabrinuti dvadesetogodišnji mladić. Kažem mu: »Dobar dan, gospodine, vidim da ste nešto zabrinuti?« »Kako ne bih bio zabrinut, majka mi je morala otputovati, a ja ostah sam s ove tri vreće«, odgovori on. »Niste sami, nas smo dvoje« — kažem mu, a on se čudi kako ću ja u finom odijelu njemu nositi prijave vreće. Zamolih ga samo da mi kupi kartu, jer onda nisi mogao jednostavno kupiti kartu. Udosmo u pretrpani vlak. Reče mi: »Ja ću sjesti ovdje na vreće, a vama ću naći mjesto«. »Ne, ne, ti si moj brat, ja ću ostati s tobom« — rekoh. I milicionari proleze pokraj nas, legitimiraju putnike, a za nas ne pitaju, misleći ovo su dva željezničara, jedan u civilu, jedan u uniformi, sjede na svojim vrećama. U Zagrebu nas dočeka njegova majka, starica. Uzeh dvije vreće, njemu prepustih treću Starica ide za mnom i pomaže mi, a zapravo mi je teže, i govori: »Aajme sinko, teško ti je, teško ti je.« Milicija na svakom metru. Dođosmo do tramvaja, utovaram im vreće, pozdravljam, a oni navaljuju, zovu me k sebi, zahvaljuju. Ne znaju oni kakvu su meni učinili uslugu. Volio bih kad bih barem još jednom u životu sreo toga željezničara da ga upoznam i da mu se zahvalim.

Grčevi

Pješice stigoh do monsinjora Beluhana. Od straha je dignuo reverendu da me sakrije. Sakrio me je u toranj, poslije kod svoje šogorice na Kaptolu 18. Kad me je Genčekova majka ugledala, pala je ša mnom na koljena i nismo ustali dok nismo krunicu izmolili. Nisam se htio skrivati kod njih u stanu nego sam se smjestio u njihovoj šupi da oni ne bi stradali ako me otkrije Ozna. Bila su to opasna vremena, za sitnice odlazila je glava, zato sam brzo od njih otišao. Krenuh pješice preko Sljemena prema Oroslavlju jer sam odande imao supatnika u zatvoru, licitara Lojzeka.

Pred Oroslavljem me uhvati takva iscrpljenost da sam mislio umrijeti. Naiđoh pokraj jednog čovjeka koji preša mošt. Zatražim ga vode, na moju nesreću on mi dade mošta. Uhvatiše me grčevi pa se sakrih u šumicu. Kad se smračilo, u jednoj kućici vidim svjetlo, na krevetu leži muškarac, poslije saznajem s upalom pluća, a kraj nogu mu sjede žena i kći. Pokucam, uđem, i zamolim da ostanem kod njih. Žena nato reče: »Ja sam bila već u njihovu hotelu (zatvoru) i opasno je.« Pokušam ih uvjeriti kako bi još opasnije bilo da me opet netko vidi kako od njih izlazim i dodam: »Da vam istinu kažem, pijan sam.« »Niste vi pijani, vi ste strašno umorni pa ostanite« — reče žena.

Prespavao sam na podu. Ujutro je srećom žena išla rano na posao pa s njom izađoh. Prikradao sam se sve do Mihovljana po presahlim potocima jer je vrijeme bilo vrlo sušno. Došoh kod sestre Janice, i otac je bio tamo. Sjećam se kako je otac plakao kad je nosio moju noćnu posudu, jer iz mene je stalno išla krv. Čim sam se kod kuće malo oporavio, krenuh bježati u Austriju. Povedoh i malu Ankicu, kćer moje tete Manje. U Radencima sam bio iscrpljen i noge su mi se stalno kočile pa sjedosmo na klupu. Jedan moj bivši školski kolega prepozna me i dojavi Ozni. U Radgoni na Ozni sve mi uzeše. Dugo sam ih nagovarao da puste djevojčicu jer će uskoro školska godina. Nakon mnogo saslušanja prebaciše me u okružni sud, prekrasnu jednu zgradu u vinogradima nekad u putu od Radgone prema Šentilju. U vlažnim klijetima, koje su dobre za bačve ali slabe za ljude, načiniše zatvorske ćelije. Ondje ni svinja ne bi preživjela. Upravnik zatvora bio je Franc Bogatej. Jednog sunčanog dana aprovode me u Radgonu naoružani stražari. Preko Mure u Austriji djeca se kupaju i uživaju u slobodi. Javni tužilac zvao se Karel, prezimena se ne sjećam, reče mi: »Bil je ovdje vaš sused, očnih vas je kak vrag, a ja vidim da je tagal i da ste vi dobar čovjek. Moj brat je živil u Jasenovcu do 45. godine, i samo zato što je imal krčmu, osuđen je. Njemu nemrem pomoći ali mogu vama, velike kazne ne bute dobili.« Mi smo se razumjeli, izgrilil, upozorio me da ne idem normalnim putem natrag do suda jer tamo čekaju da me ubiju s izgovorom da sam bježao nego neka idem kroz kukuruze, kako će mi njegova kći pokazati. Kad me je ugledao upravnik zatvora Franc Bogatej da sam se živ vratio iz njegove zamke, urlao je od bijesa. Te večeri nekoa sam zatvorskom ključaru da me dobro zaključa, jer sam tada najsigurniji.

Bruh do koljena

Sutradan me vezanog otpratiše u Lepoglavu. Opet sam pao krvnicima u ruke. Mnogi su još živi i vrlo opasni, a i ne želim da njihova djeca trpe zbog njihovih zločina, pa im imena neću nabrajati. Baciše me u samicu na gornjem katu, a ja sam iz svega glasa pjevao: »Tako meni Boga velikoga, braniti ću Siget svojom krviju, ostavit vas braćo nikad neću, dok u meni živo srce bije«— pjevao sam da čuju da sam živ jer je to veoma važno, inače nestaneš, ugasiš se. Nas je oko 20 bilo u samicama. Mučili su nas gladu, hladnoćom na nama opuške gasili, kiblе su služile za nuždu, ali si često to morao koristiti i za jelo; kad nisi imao nikakve tekućine, morao si to da piješ.

I dođe dan 24. XI. 1954., nisam vjerovao da je došao, pustiše me iz zatvora. Idem prema majci kod onih teških vrata, bruh mi do koljena. Odmah dobih dobro radno mjesto na Granapu. Nakon dva mjeseca shvatih da je namještaljka, pozovu me na Udbu i kažu: »Daj ovo potpiši da s nama surađuješ«. Rekoh im da kroz devet godina mučenja nijednom nisam potpisao pa neću ni sada. Dobih otkaz. Nakon toga javi mi se šef računovodstva varaždinske ljevaonice Komrat Ujblager nudeći mi mjesto kod sebe. Ujblagera sam upoznao kao zatvorenika na prisilnom radu u Novoj Gradiški, gradili smo auto-cestu Bratstva i jedinstva. Nije to bila nikakva prednost, tamo je Ozna bila još slobodnija, vješali su ljude bez suda, zatvarali u podzemne kanale, u ormare s rešetkama ispod nogu i slično. I gladovali smo neizmjerno. Dok smo bili usred polja, ondje mi jednom u juhu pade 5 mladih golih miševa. Ali ja sam ih jeo i molio: »Sve ću, Bože, raditi jer ti me spasava«. No Ujblagera su slomili, to sam poslije saznao. Ja sam se veselio radu, do kasnih sati radio sam na financijskom i knjigovodstvu. Otvorio sam tečajeve trgovačke akademije i gimnazije koje su financirala poduzeća, ali to je bio moj kraj. Optužili su me da se bavim protunarodnom rabotom jer se pačam u prosvjetu. I preko Pere Simunića dobijem glas od veležasnog Škreblina da moram bježati i da je sve pripremljeno. Škreblin je bio vrlo blizak mojemu svecu Stepincu, i oni su odnekud saznali da je Udba već dogovorila moju likvidaciju, trebao sam glavu izgubiti na nekom mostu na Dravi.

Bitna je hladnokrvnost

Dvoje mladih ljudi iz Švicarske došlo na bračno putovanje, donijelo u Krašić lijekove za mojega »sveca«. Sve je bilo dogovoreno. U Opatiji se nađem s njima 23. srpnja navečer. Imali su najjeftiniji auto, spačeka, kojem su izvadili zadnja sjedala i stavili vreće za spavanje i šator. Već su oni nekoliko puta bili dolazili za Hrvatsku i poznavali su ceste. Prije Sežane skrenemo nalijevo u šikaru. Ondje mladi gospodin u autu otrga prostre vreću i pokri me šatorom. Bio sam sitan jer nisam imao više od 50 kilograma. Bitna je bila velika hladnokrvnost tih ljudi. Granicu smo prešli bez teškoća, neutralna Švicarska bila je privilegirana. Prema Gorici išli smo poljskom cestom. Kad je odzvonilo podne 24. srpnja 57., na imendan moje majke Kristine, moji spasitelji me povuku iz vreće. Kaput je bio bijel od znoja. Gospoda nato reče: »I am sorry« (oprostite), a gospodin i ja se smijemo. U Gorici nas smjestiše kod biskupa. Za ručkom pun pladanj bataka. Poslije mi biskup dade kanonika Grusovinu koji je jedini znao njemački da se brine za mene. Smjestit će me u sjemenište da se odmorim i čekam na vezu, ljude koje će mi poslati pater Poglajen koji je bio vrlo aktivan i mnogo činio za Hrvatsku. Poglajen je poručio biskupu da me dobro hrani pa sam imao svega i previše, čak i vina. Jednog dana zove me Grusovina da idemo šetati, pa kad je vidio da me ie strah govori mi: »Ne bojte se, vidite ondje na onom brijegu jedan inženjer Slovenac zaradio je deviza i sagradio praktičnu kuću koja stoji na kugličnim ležajevima i okreće je po želji prema suncu.« Rekoh mu da je to sigurno Ozna koja dalekozorima prati njega i ostale.

Duga ruka Ozne

U kolovozu se sjemenište uređivalo za jesenski početak školske godine pa su sobe uređivali jednu po jednu, tako da sam noću s 11. na 12. kolovoza morao preseliti u drugu sobu u koju se ulazilo iz knjižnice. U knjižnici je bilo puno stalaža, a jedna stalaža bila su vrata moje sobe. Oko dva sata čujem čudne šumove. Uvijek sam prije spavanja ostavljao otvoren mali kemad zastora i kroz njega vidim trojicu sa svjetiljkama kako idu prema paviljonu. Uzmem raspelo, stavim kraj vrata i kažem: »Kriste, samo me ti možeš spasiti. Ako me još negdje trebaš, zaustaviti ih!« Ujutro mi dođe Grusovina sav blijed i kaže: »Pet vrata su razbili, nisu tražili zlato nego vas, imali ste pravo kad niste htjeli ići na šetnju.« Došla je talijanska policija, ustanovili su da je doista u onoj kući Ozna. Prebacište me biskupu na dvor. Ondje me čuvahu trojica i svakih četvrt sata javljahu talijanskoj policiji o stanju.

Sloboda

Sutradan me odvezoše pod Monte di Croce, planinu visoku 1800 metara, tamo je najsigurniji put za Austriju. Krenuh sam, pješice. Na vrhu Brda križa (u prijevodu Monte di Croce) upadoh u snježnu vijavicu. Zalutah u besputce. Na drugoj strani nema snijega, na podnožju dođoh do nabujalog potoka. Ne znam kamo ću. Lijevo pored groblja leži lijepa djevojka, anđeo od čovjeka, i vidi da lutam. Uze me za ruku i prevede preko brvna. Pitam je tko je. Šuteć, bez riječi, vratila se ležati kraj groblja i čuvati mrtve. Molim se i danas za nju. Smračilo se, idem uz rijeku prema Mauternu, netko mi skoči na leđa, legitimiraju me na njemačkom jeziku. Imao sam pismo od biskupa: »Svaka kršćanska duša pomozi ga da stigne do svog brata.« Stražar me odvede do dekana, ondje prespavah. Sutradan krenem u Salzburg, posljednje novce potrošim u brijačnici jer sam bio neuredan. Odem k nadbiskupu, a na Veliku Gospu kad je zazvonilo podne crelnem se s velečasnim Vilimom Ceceljom koji me upozori da se ne pokazujem jer iznad nadbiskupije jedan Srbin ima restauraciju i kod njega se sastaju doušnici i izdajnici. U Salzburg po mene dođe brat od one mlade supruge koja me s mužem povezla iz Opatije i dvoje Hrvata. Zvonko Hajnski i njegova supruga Ivana, te me odvezoše u Bruxelles kod patra Poglajena i potom bratu u Hengelo u Nizozemsku.

Ova posljednja putovanja prevalio sam autom u društvu dobrih ljudi, prijatelja, njegovali su me, mazili i odlično hranili. Nakon mojih zatvora i mučenja ovo je bio šok dobrote. Do tada sam većinu svojih putova prepješačio, stotine i stotine kilometara, a sve sam pješačio s jednom čudotvornom molitvom koju me je naučio moj prijatelj franjevac Fakundo; hodao sam i molio zlatnu krunicu: »Isuse blaga i ponizna srca, učini srce moje po srcu tvome!« (SVRŠETAK)

Razgovarao i priredio: Mijo Gabrić